

قال في كشف الظنون ٢٠٦: «هو لفظ يوناني معناه الكليات الخمس أي الجنس والنوع والفصل والخاصة والعرض العام، وهو باب من الأبواب التسعة للمنطق، وصنف فيه جماعة والمشهور المتداول في زماننا المختصر المنسوب إلى الفاضل أثير الدين مفضل بن عمر الأبهري المتوفى في حدود سنة ١٧٠٠ هـ (توفى سنة ٦٦٣ هـ - الأعلام ٧: ٢٧٩)، قال: «وهو مشتمل على ما يجب استحضاره من المنطق سمي إيساغوجي مجازاً من باب إطلاق الجزء وإرادة الكل أو المظروف على الظرف أو تسمية الكتاب باسم مقدمته» أوله: نحمد الله على توفيقه ونسأله هداية طريقه الخ خ في ٧ ورقات بالمكتبة الأزهرية برقم ١٢٥٣ وأخرى خ سنة ١٠٨٩ هـ ضمن مجموعة برقم ٢١٩٣ (بنفس المكتبة) وثالثة برقم ٣٢٠٢ (المكتبة السابقة) ونسخ متعددة بسائر مكتبات العالم، طبع بالقاهرة بالمطبعة الجمالية سنة ١٣٢٩ هـ واستانبول سنة ١٢٦٨.

— شرح الكاتي على إيساغوجي

أوله: الحمد لله الواجب وجوده الممتنع نظيره الممكن سواء وغيره الخ خ سنة ١١٠٧ في ١٨ ورقة ضمن مجموعة برقم ٧٨٩١، بالأزهرية وأخرى بنفس المكتبة خ سنة ١١٤٦ ضمن مجموعة برقم ٨٥٣٠، ونسخ أخرى بنفس المكتبة انظر فهرسها ٣: ٤٢٣.

وعلى هذا الشرح عدة حواش:

الفاضل الأبيوردي (علمه حسن بن علي المتوفى سنة ٨١٦).

• حاشية على شرح حسام الدين الكاتي (كشف الظنون: ٢٠٧).

علي بن محمد الجرجاني المتوفى سنة ٨١٦ هـ (سبق).

• حاشية على الكاتي

خ اميروزيانا برقم ٨١، وبطرسبورغ ثالث / ١٣٠، وعلبكره ٨٤ / ٥ (بروكلمان ٥: ١٠٣).

محمد بن محمد البردعي التبريزي الرومي

قال أقول شرح إيساغوجي للمؤلف خ جاريت ٨٠٧، ويرلين ٥٢٣٠، وجوتا ١١٧١، وغيرها (بروكلمان ٥: ١٠٢)، ونسب هذا الشرح لحسام الدين الكاتي الكاتي طبع كانبور سنة ١٢٩٣ هـ ولكن بالهند سنة ١٨٤٠ م وتكررت طبعاته (سركيس: ٢٩١).

عبد اللطيف العجمي (في كشف الظنون: ٢٠٨)، أهدى مؤلفه إلى السلطان علاء الدين كيقباد المتوفى سنة ٦٣٥ هـ فيكون من أقران المؤلف.

— شرح إيساغوجي.

يواكيم الراهب الباسيلي المتوفى سنة ٧٤٥ هـ.

— الصحيفة العبقرية والأصول المنطقية (شرح إيساغوجي للأبهري)

خ ضمن مجموعة بدار الكتب المصرية برقم ٤٣٦٦ ج وأخرى بالظاهرة برقم ٨٨١٠ عام.

حسام الدين حسن الكاتي المتوفى سنة ٧٦٠ هـ (هدية العارفين ١: ٢٨٦).

- İsağucî
Kebivendi Husameddin 346 TRK
- Cüreani Seyyid Serif 346, 349
- Şirvani Sadreddin 347
- Tarsusi Mehmed Efendi 348
- Molla Fenari 349
- Velîyyüddin Casullah 351
- Kalesadi 352
- Senusi Muh. b. Yusuf 352-353
- Zekeriyya el-Ensari 353
- Kalyubi 354
- Harasi Muh. b. Abdullah 354
- Attar Hasan b. Muh. 355
- Muhammed İliş 355
- Hakim Sah el-Kazvini 356
- Üchunî 356-57
- Feyyazade Mustafa 357
- Muhammed İliş 360
- Üsmünî 362
- Askalani İzzeddin 362

MADDE VE MEANLILARIN
SONRA İKİ EN DOLU MAN

25 TEM 2006

Ebiverdi, Hosameddin (KUM)

نیرج یعنی «بلند» معروف است. این عنوان در یکی از نوشته‌های پهلوی (زانتسپریم ، سوم ، ۱۸) به صورت «بُز آبان ناف» معنی شده است.

در ادبیات پهلوی برز هنوز هم به عنوان ایزدآب و حافظ فر ، ستایش می‌شود. « ایزد برز در جایی خانه دارد که اردویسور و آبهای پاک قرار دارد ، و وظیفه عمده او توزیع آب دریا به تمام نواحی است. همچنین آفریدگان را از امواج خروشان محفوظ می‌دارد و فر را نیز پیوسته نگاهبانی می‌کند» (بند هشت ایرانی) ، بیست و ششم ، (۹۱).

ایام نیات در این متون جلوه ایزدی بسیار بزرگ دارد ، ولی این متن‌ها مختصر و پراکنده است و هیچ سرودی هم در نیایش وی برجای نمانده است. ایام نیات در آیین مذهبی نیز بی‌آنکه برجسته و نافذ باشد سهمی مشخص دارد ؛ مثلاً در مراسم و تشریفات مذهبی ، معمولاً همراه با آب یاد می‌شود (بستا ، ۲ ، ۵ و مکرر) و در حالی که نگهداری و حفاظت روزانه هاون به مهر سپرده شده است نگهداری ساعات بعد از ظهر یعنی Uzērin با ایام نیات است و بنابراین در تمام دعاها نیی که در این هنگام خوانده می‌شود نام وی آورده می‌شود.

پیوندهای گوناگون و شایان توجه میان مهر و ایام نیات سبب شده که اشپیکل^۱ مدتها پیش پیشنهاد کند که واژه اهورا در عبارت mithra ahura barozanto یعنی دو سرور بلند ، مهر و اهورا ، در واقع اشاره به ایام نیات است و نه اهورا مزدا ، ضمناً اولدن برگ^۲ که در مورد ایام نیات ویدا تحقیق می‌کرد بدین نتیجه رسید که ایام نیات در اصل آگنی^۳ (که اغلب به نام او شناخته شده است) نیست ، بلکه پری مستقیمی مربوط به آب است و گری^۴ بعداً همین نظر را پذیرفت و در مورد ایزدان ایرانی بکار برد. اخیراً نیز نظر داده شده است که «پسرانها» در حقیقت لقبی است برای ورونا^۵ رب‌النوع بزرگ هندو ایرانی که خدای سوگند و راستی بوده و از طریق آزمایش (قر) به وسیله آب ، با آب ارتباط داشته است ؛ چنانکه مهر خدای عهد و پیمان نیز همین ارتباط را با آتش داشت. از این رو ورونا ایام نیات خدای ویدا که یار میتراست در اساطیر ایرانی *Youruna Apam Napāt است که آن هم با مهر یار است و نگاهبانی (ria) aša و مردم اجتماع با اوست. ورونا

مراجع : محمدعلی مدرس ، [ریحانة الادب] ، تبریز ، چاپ دوم ، دوم ، ۴۲ ؛ ابن عماد ، [شذرات الذهب] ، مصر ، جزء هفتم ؛ سخاوی ، [الضوء اللامع] ، جزء سوم ؛ سیوطی ، [بغیة الوعاة] ، مصر ۱۳۲۶ ق. (سید عبدالله انوار)

ایام نیات (Apam Napāt) یکی از ایزدان زردشتی. نامش به معنی «پسرانها» است. مشخصات وی روشن نیست و شخصیت حقیقی او عیناً مانند ایام نیات Apām napāt ویدا مورد اختلاف است. در متون اوستائی یار مهر خوانده شده است و هردو عنوان اهورا* دارند که در غیر این صورت مخصوص اهور مزداست. در یشت ۱۳ ، ۹۵ چنین آمده است : «مهر دارنده دشتهای فراخ همه فرماندهان مملکت را تقویت خواهد کرد و آشوب (سرزمین‌ها) را فرو خواهد نشاند. از این پس ایام نیات نیرومند همه فرماندهان کشور را تقویت کرده و آشوب (سرزمینها) را بدلگام خواهد کشید». در یشت ۱۹ ، بند ۳۵ به بعد گفته شده است که چگونه مهر با آتش و ایام نیات با آب کوشش کردند تا فری* X'aronah را که به سبب آن شاهی نصیب ایرانیان بود نگاهبانی کنند. هنگامی که جمشید کلامی دروغ به خاطر راه داد فر از او گسست و مهر و آتش آنرا برگرفتند و حمایت کردند و چون فر دیگر بار مورد تهدید اهریمن قرار گرفت به دریای فراخکرت Vourukaša پناه برد و در آنجا ایام نیات «در ته دریاهای ژرف...» آن را دریافت و در پناه خود گرفت.

در چند جا از یشت هشتم ، ایام نیات باز به صورت ایزد آب ظاهر می‌گردد و در بند ۳۴ از این یشت آمده است که او «به هر یک از اینکند در جهان مادی مقدار معینی از آب تقسیم می‌کند». برجسته‌ترین عبارت در ستایش آن در یشت ۱۹ ، بند ۵۲ است : «ما سرور بلند ، شهریار باشکوه ، ایام نیات ، دارنده اسبان تیز تک را می‌ستاییم ؛ دلیری که چون استغاثه شود بیاری خواهد شتافت ؛ (اوان) کسی است که بشر را بیافرید ، که بشر را ساخت ؛ ایزد آب را که تیز بشنود هرگاه که وی را بستانند». عبارت سرآغاز این بند در کلیه دعاها و استغاثه‌هایی که از ایام نیات می‌شود بکار برده شده است. در زمان ساسانیان و همچنین در بین زرتشتیان کنونی این ایزد به نام بُز یا

ابیوردی، حسام‌الدین حسن بن علی بن حسن (یا محمد).
فقیه شافعی و عالم ریاضی و منطق (۸۱۶-۷۶۱-۱۳۶۰-۱۴۱۳).
اصل وی از سرخس بود ولی در ابیورد تولد یافت و همانجا برآمد. نزد ملا سعدالدین قنقازانی شاگردی کرد و سپس به بغداد و بعد به اصفهان رفت و در این شهر علوم ریاضی تحصیل کرد. بعد در مکه سکونت گزید و با خر عمر راهی یمن شد و در آنجا مجلس درس داشت. ابیوردی از زاهدان زمان بود و بر مذهب غلاة و اهل تقویض میرفت. کتاب [ربیع الجنان فی المعانی و البیان] و حاشیه بر شرح قطب‌الدین رازی بر [مطلع الانوار] سراج‌الدین ارموی از آثار اوست.

ABĪVARDĪ, ABŪ MOḤAMMĀD **HOSĀM-AL-DĪN** ḤASAN B. ʿALĪ B. ḤASAN, much traveled Shafīʿite juriconsult, mathematician, and logician, born 761/1360, died 816/1413. Ḥosām-al-dīn was born and reared in Abīvard in Khorasan, where his grandfather had come to settle from Saraḡs. Both Ḥosām-al-dīn and his father had reputations as eloquent preachers and were nicknamed al-Ḳaṭībī. His father forbade him to study rational sciences but later relented, and Ḥosām-al-dīn became a disciple of Saʿd-al-dīn Masʿūd b. ʿOmar al-Taftāzānī (q.v., b. 722/1322), the celebrated authority on rhetoric, logic, metaphysics, theology, and law. Ḥosām-al-dīn is one of only two disciples of Taftāzānī mentioned by Ḳʿānsārī (*Rawżāt al-jannāt*, Tehran, 1947, p. 309).

When he was about twenty-two, in 783/1381-82, he traveled to Baghdad, where he studied Islamic law and went on pilgrimage. In 793/1391 he again headed for the holy cities but was unable to complete the journey and stayed in Baghdad to study with certain scholars. He returned to Khorasan in 797/1394-95 and then journeyed to Qazvin to study, spending time also with Shaikh al-Nūr al-Šālakānī, a Sufi who is known for *kašf* (unveiling). He studied mathematics and astronomy in Isfahan, and, according to Saḡāvī, also traveled to Bokhara, Samarqand, Turkestan, and other places. (He may have visited Taftāzānī, who was in Samarqand about 781-812/1379-1409 and died there.) In 814/1411-12, after a pilgrimage, he journeyed south to Zabīd in the Yemen, where the Rasulid Sultan al-Nāṣer received him well and entrusted to him several schools in Taʿezz. (Zabīd has a long tradition as a center of the Shafīʿite tradition which has cared for the needs of the Sunni communities continuing among the Zaidis of the Yemen; see *El* s.v. "Zabīd.") The newly appointed shaikh had scarcely reached his post in Taʿezz, however, in Ḥomādā II, 816/1413, when he fell ill and died in a matter of days.

Abīvardī wrote a supercommentary on the commentary by Qoṭb-al-dīn Rāzī (d. 766/1364; Brockelmann, *GAL II*, p. 209, S. II, p. 293) on Ormavī's *Maṭāleʿ al-anwār fi'l-manteq* (*GAL I*, p. 467; S. I, p. 848), a treatise on logic as the title indicates. He was also author of a work entitled *Rabīʿ al-jenān fi'l-maʿānī wa'l-bayān* and other works unnamed.

Bibliography: Saḡāvī, *Żawʿ III*, Cairo, 1354/1935, pp. 109-10. Soyūfī, *Boḡya I*, Cairo, 1964, p. 514 (no. 1010). Ebn al-ʿEmād, *Šaḡarāt al-dahab VII*, Cairo, 1351/1932, p. 120. *Kašf al-zonūn* (Istanbul), pp. 833, 1716.

(L. A. GIFFEN)

EI v. c. I (s. 2), s. 227, 7982 (LONON)

MLC, III, 250

Ebūverdi, Ebū Muhammed Ḥusāmuddīn Ḥasan
b. Ali b. Ḥasan (v. 816/1413)

MLF, III, 250/ Keşf, 833, 1716/i. İmād, Sezerāt,
VII, 120/ Buḡye, I, 514 (1060)/ EIR, 221/ sekāwī,
ed-Dawwal-İsmi, III, 109-110/

x x x x x x x

مطالع الأنوار في المنطق

لسراج الدين أبي الثنا محمود بن أبي بكر الأرموي المتوفى سنة ٦٨٢هـ (سبق في الإشارات وغيرها).
خ باريس ٢٣٨٦ والأسكوريال ثان ٦٤١ ونسخ أخرى (بروكلمان ٥: ١٢٥) طبع طهران سنة ١٢٩٤هـ واستانبول سنة ١٣٣١هـ.

— توامع المطالع (شرح للمؤلف) خ قليج علي ٦٥٣ ودار الكتب المصرية أول ٧١٦ (بروكلمان ٥: ١٢٥).
— شرح المطالع (كحالة ٣: ٢٨٣).
— شرح المطالع (كحالة ٣: ٢٨٣).
— شرح المطالع (كحالة ٣: ٢٨٣).
— شرح المطالع (كحالة ٣: ٢٨٣).

- بدر الدين محمد بن أسعد التستري المتوفى سنة ٧٣٢هـ (سبق في طوابع الأنوار).
- حل عقد المطالع في شرح مطالع الأنوار (كشف الظنون: ١٧١٧) خ شهيد علي ٢٨٥-٢.
- محمد بن عبد الرحمن الأصفهاني المتوفى سنة ٧٤٩هـ (سبق).
- شرح مطالع الأنوار.
- سوادان مرصدي
- Hasan b. Serif 1731
- Penajirah Mulyadun Muli Sah 1732
- Kara Davud Izmiri 1732
- Cürçani Seyyid Serif 1732
- Tusi Alaaddin 1732-33
- Molla Lutfi 1733
- Mir Sodreddin Seragi 1733
- Devvani 1733
- Pehlavani 1733
- Devani Belebki 1733
- Kemal pazga de 1733

050024

- Sigal kati 1734
- Ebi ves di Hosameddin 1734
- Bisati 1735
- Bahri-ulum 1735
- Musanni fele 1735
- Mir sadreddin Seragi 1735
- Kadigade Ahmed Semiedin 1735
- Bisati 1736
- Tusi Alaaddin 1736

مطالع ١٧٣٥

حسام الدين خضر بن علي بن مروان الأيديني المعروف بحاجي باشا المتوفى سنة ٨٢٠هـ (هدية العارفين ١: ٦١١).
● حاشية على شرح المطالع.
علاء الدين علي بن محمود بن مسعود المعروف بمصنفك المتوفى سنة ٨٧٥هـ (سبق).
● حاشية على توامع الأسرار (الفوائد البهية: ١٩٣).
محبي الدين محمد بن شهاب الدين أحمد الشرواني المتوفى سنة ٨٩٨هـ (هدية العارفين ٢: ٢١٧).
● حاشية على شرح مطالع الأنوار.
صدر الدين محمد الدشتكي المتوفى سنة ٩٠٣هـ (ذريعة ٦: ١٣٥).
● حاشية على شرح مطالع الأنوار.
حسن بن شاه شرف الدين البقالي العجمي المتوفى سنة ٩٠٥هـ (سبق في حكمة العين).
● حاشية على شرح مطالع الأنوار (هدية العارفين ١: ٢٨٨).
جمال الدين محمود الشيرازي المتوفى بعد سنة ٩٠٧هـ (ذريعة ٦: ١٣٥).
● حاشية على شرح مطالع الأنوار.
أحمد بن محمود قاضي زاده الرومي المتوفى سنة ٩٨٨هـ (سبق).
● حاشية على قوله الفيض (كشف الظنون: ١٧١٧).
محمد بن محمد باقر المختار الثاني (ذريعة ٦: ٣٤).
● حاشية على شرح المطالع.
عبد الكريم بن عبد الله الحنفي قاضي العسكر

مطالع ١٧٣٤

مير أبو الفتح بن محمد علي بن السيد الشريف الجرجاني المتوفى سنة ٩٧٦هـ (ذريعة ٦: ١٣٣).
● حاشية على توامع الأنوار.
حبيب الله بن عبد الله المعروف بميرزجان المتوفى سنة ٩٩٤هـ (سبق).
● حاشية على حاشية توامع الأسرار (كشف الظنون: ١٧١٦، هدية العارفين ١: ٢٦٢) خ أوقاف بغداد ١٣٥٢٩ مجاميع وينكيور ٢١ قوله ٢-٣٥٢ (بروكلمان ٥: ١٢٧).
رحافي...
● حاشية على حاشية السيد (كشف الظنون: ١٧١٦).
أبو الحسن أحمد الأبوي وردى المعروف بداشمند...
● حاشية على حاشية الشريف الجرجاني (ذريعة ٦: ٧٦) خ ليدن ١٥٤٢ (بروكلمان ٥: ١٢٧).
عبد الله اليزدي (ذريعة ٦: ٧٦).
● حاشية على حاشية السيد.
غياث الدين منصور الدشتكي (ذريعة ٦: ٧٨).
● حاشية على حاشية السيد.
معين الطبسي (ذريعة ٦: ٧٧).
● حاشية على حاشية السيد.
حسين الخليلي المتوفى سنة ١٠١٤هـ (سبق).
● حاشية على حاشية شرح المطالع.